

grenzeloos
de wereld begrijpen om de wereld te veranderen

Kapitaal en ongelijkheid, over het werk van Piketty

ERIC TOUSSAINT EN
MICHEL HUSSON

Grenzeloos geschrift, een uitgave van Grenzeloos

Kapitaal en ongelijkheid, over het werk van Piketty

Eric Toussaint is econoom en historicus, docent aan de Universiteit van Luik voorzitter van het Belgische comité voor opheffing van de derde wereld schuld, lid van de wetenschappelijke raad van Attac Frankrijk, lid van de leiding van de Vierde Internationale fellow van het International Institute for Research and Education IIRE in Amsterdam en auteur van een groot aantal boeken over de wereldeconomie en de schuldenproblematiek.

Het artikel dat we hier publiceren is de vertaling van het eerste deel van een artikel van Eric Toussaint dat op 19 januari 2014 verscheen onder de titel 'Que faire de ce que nous apprend Thomas Piketty sur Le capital au XXIe siècle'. <http://cadtm.org/Que-faire-de-ce-que-nous-apprend>. Bij deze vertaling is ook gebruik gemaakt van de Engelse vertaling: <http://cadtm.org/What-can-we-do-with-what-Thomas>. De rest van het artikel - dat hier niet is opgenomen - gaat over de theorie van Piketty en zijn visie op de schuldenproblematiek.

Michel Husson is econoom en werkzaam bij het Institut de recherches économiques et sociales (IRES) in Paris, waar hij verantwoordelijk is voor het onderzoek naar werkgelegenheidsvraagstukken. Hij is lid van de linkse denk tank Fondation Copernic, lid van de wetenschappelijke raad van Attac Frankrijk fellow van het International Institute for Research and Education IIRE in Amsterdam en auteur van vele studies over het hedendaagse kapitalisme. Grenzeloos publiceerde een aantal van zijn artikelen in het Nederlands waaronder Giftig kapitalisme <http://www.grenzeloos.org/content/giftig-kapitalisme>.

Arend van de Poel vertaalde beide teksten voor Grenzeloos.

Deze brochure verscheen voor de Nederlandse vertaling van het boek van Piketty, de verwijzingen in de tekst zijn naar de oorspronkelijke Franse uitgave. Deze brochure is te bestellen door €4,- over te maken op rekening NL25INGB0005571638 t.n.v Grenzeloos o.v.v. 'Brochure Piketty'. Geef duidelijk aan op welk adres u de brochure wenst te ontvangen. Wilt u meerdere exemplaren bestellen neem dan even contact met ons op via redactie@grenzeloos.org.

Prijs: € 2,50

Beeld: flickr / Truthout.org

layout: Fleur Heinze

Kapitaal en ongelijkheid, over het werk van Piketty

Inleiding, 29 oktober 2014

Nog nooit heeft een boek over economie in zo korte tijd zo veel tongen, pennen en toetsenborden in beweging gebracht als het werk van Thomas Piketty *Kapitaal in de 21ste eeuw*. En terecht. Met dit boek heeft de Franse econoom de discussie over rijkdom en armoede in de wereld een enorme impuls gegeven.

In het werk van Piketty zijn drie niveaus te onderscheiden. In de eerste plaats geeft hij op basis van een door hem, samen met een aantal vakgenoten, opgezette historische databank een beeld van de ontwikkeling van het vermogen en de concentratie daarvan in een groot aantal landen over een lange periode. In de tweede plaats presenteert hij een theorie over de door hem gesignaleerde ontwikkeling van vermogens, gesymboliseerd in de formule $r > g$, (het rendement op vermogen is groter dan de groei van de economie als geheel). In de derde plaats doet Piketty suggesties voor het tegengaan van de door hem gesignaleerde steeds grotere concentratie van vermogen in een klein aantal handen. (belastingmaatregelen waaronder een internationale belasting op vermogen).

Wat betreft het eerste punt kunnen we constateren dat ondanks pogingen van verschillende kanten om zijn gegevens onderuit te halen, het inmiddels duidelijk is dat het door hem geschetste beeld klopt. Ook een geharnaste tegenstander van Piketty als Willem Vermeend (samen met Gerrit Zalm de grondlegger van de neoliberale belastinghervorming tijdens het eerste parse kabinet) moet toegeven dat '(...) inmiddels in brede kring wordt aangenomen dat het ongelijkheidsbeeld dat uit zijn onderzoek voortvloeit, realistisch is.'¹

Wat betreft de twee andere punten is dat zeker niet het geval. Volgens velen is zijn 'theorie' over de groei van vermogens meer een beschrijving dan een verklaring van het verschijnsel. In het tweede artikel in deze brochure wordt daar verder op ingegaan. Ook op zijn belastingvoorstellen is door velen kritisch gereageerd. Maar hoe men deze zaken ook beoordeelt, het doet niets af aan het grote belang

¹ Willem Vermeend, *Arm&rijk in Nederland* pag. 41.

van het werk van Piketty. Het beeld dat hij geeft van een maatschappij waarin een hele kleine groep steeds rijker wordt en steeds meer macht krijgt is beangstigend genoeg om een brede discussie over ongelijkheid te stimuleren.

‘Het geld halen waar het zit’, is een oude leuze die ook bij de huidige crisis weer volop relevant is. Dankzij Piketty weten we dat dat geld vooral bij een kleine groep superrijken zit en hoe gigantisch veel het is. Dat maakt het mogelijk om deze leuze ook concrete invulling te geven, zowel op internationaal als nationaal vlak.

Piketty in de polder

Ook in Nederland leidde het boek van Piketty na het verschijnen van de Engelse vertaling tot veel discussies, wat nog versterkt werd door de publicatie van de WRR-verkenning² over ongelijkheid in Nederland. Dat rapport maakte duidelijk dat in Nederland de inkomensongelijkheid de afgelopen decennia steeds verder is toegenomen, maar niet zo erg als elders, met name in de Angelsaksische landen. Wat betreft de vermogensverdeling ligt de situatie anders. Wat vermogens betreft is Nederland na Polen het meest ongelijke land in Europa, zo bleek uit de studie.

In kringen van ondernemers en hun woordvoerders werd verontwaardigd op de WRR-studie gereageerd, meer met verdachtmakingen dan met argumenten³. De WRR-onderzoekers zouden een linkse agenda hebben, in de ban zijn van Piketty, van cijfers enzovoort. Het steeds weer terugkerende argument (eigenlijk het enige) in de kritiek is dat het omvangrijke pensioenvermogen in Nederland van in totaal meer dan een biljoen euro buiten beschouwing wordt gelaten. ‘Alsof we die € 1300 miljard niet gezamenlijk bezitten’ schrijven de toenmalige werkgeversvoormannen Michaël van Straalen en Bernard Wientjes daar verontwaardigd over. Maar een pensioenvoorziening is natuurlijk geen privévermogen, maar uitgesteld loon. Wie morgen komt te overlijden is direct zijn of haar pensioenaanspraak kwijt. De waarde van een huis, bezittingen, vermogen kan je aan je kinderen overdragen, je pensioen niet.

Als je om welke reden dan ook de gehele pensioenpot meeneemt in berekeningen van het vermogen van verschillende delen van de bevolking, verandert het beeld daardoor aanzienlijk. De Leidse

² <http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/hoe-ongelijk-is-nederland-een-verkenning-van-de-ontwikkeling-en-gevolgen-van-economische-ongelijkheid/>

³ <http://www.mkb.nl/index.php?pageID=4&messageID=9762&ss=211>

hoogleraar Koen Caminada heeft dat gedaan⁴ en kwam tot de conclusie dat dan het vermogensaandeel van de rijkste 10% van ons land niet 61% maar 47% en het aandeel van de rijkste 1% niet 24,6% maar 17% is. Ook dan is er dus nog van een aanzienlijke ongelijkheid sprake, waarbij tien procent van de bevolking bijna de helft van het vermogen bezit.

Liever dan het over de verdeling van vermogen te hebben, hebben de tegenstanders van nivellering het over de verdeling van inkomen, op dat vlak is de situatie in Nederland immers minder slecht. Maar ook dat is een vertekend beeld. Jesse Frederik van Follow the Money constateert⁵ dat een aanzienlijk deel van de inkomsten van juist de superrijken in de statistieken van het CBS buiten beeld blijft omdat het gaat om vermogenswinst en inkomsten uit eigen onderneming. Daarover wordt in Nederland geen belasting geheven en zijn dus ook bij het CBS geen gegevens bekend. De werkelijke inkomenskloof is dus een stuk groter dan de officiële statistieken aangeven.

Terug naar de vermogens. Volgens Quote bezaten de 500 rijkste Nederlanders in 2013 gezamenlijk 113,1 miljard euro. Op nummer één staat Charlene de Carvalho-Heineken met een vermogen van 7,2 miljard, een toename van 33 procent dankzij de koerswinst van het aandeel Heineken. Frits Goldschmeding van Randstad en investeerder Dik Wessels volgen op nummer 2 en 3 met respectievelijk 3 en 2,1 miljard. Helemaal onderaan de lijst staat DJ Tiësto, met 54 miljoen euro. Ten opzichte van vorig jaar nam het totale vermogen van de rijkste vijfhonderd Nederlanders toe met 6,14 procent.⁶

Alleen al dat lijstje maakt duidelijk dat Nederland geen uitzondering is ten opzichte van de door Piketty onderzochte landen. In deze tijden van bezuinigingen, afbraak van de zorg en andere voorzieningen is het goed om dat steeds op het netvlies te houden. We hopen daar met de publicatie van deze brochure een bijdrage aan te leveren.

⁴ Elsevier van 21 juni 2014, geciteerd bij Willem Vermeend, *Arm&rijk in Nederland*.

⁵ <http://www.ftm.nl/exclusive/rijk-en-onzichtbaar/>

⁶ <http://www.nrc.nl/nieuws/2013/11/12/dochter-heineken-met-7,2-miljard-euro-weer-rijkste-nederlander/>

De lessen van Thomas Piketty

Eric Toussaint, 24 februari 2014

Het boek *Kapitaal in de 21ste eeuw* is onmisbaar voor ieder die meer wil weten over de ongelijke verdeling van de rijkdom in de wereld van vandaag. Toen ik deze omvangrijke studie - die op internet wordt ondersteund met een grote hoeveelheid statistische gegevens - las, werd het me zonneklaar dat de Occupy Wall Street-beweging volstrekt gelijk heeft met zich op de rijkste 1% te richten.

Inderdaad bezat in 2013 de rijkste 1% in Frankrijk 25% van de totale rijkdom, in het Verenigd Koninkrijk 30%, in Zweden 20% en in de Verenigde Staten 32%. Als we de rijkdom die in belastingparadijzen of anderszins verstoep zit erbij tellen, dan zou het percentage met minstens twee of drie punten toenemen. Om het simpeler te zeggen, de rijkste 1% vertegenwoordigt de kapitalistenklasse, die eigenaar is van een indrukwekkend deel van de totale rijkdom.

Als we dat getal uitbreiden tot de rijkste 10%, dan komen we tot de volgende percentages: in Frankrijk bezit de rijkste 10% 60% van de rijkdom, in het VK 70%, in Zweden 60%, en in de VS 70%. In het algemeen kunnen we de bijkomende 9% beschouwen als de omgeving, of de bondgenoten - in de brede betekenis van het woord - van de kapitalistenklasse.

Volksbewegingen horen precieze eisen te stellen aan de maatregelen die genomen moeten worden tegen de rijkste 1% en de volgende 9%. De hoeveelheid materiële en immateriële activa die deze 10% bezitten laat zien in hoeverre de rijkdom ongelijk verdeeld is. Het laat ook zien waar een linkse regering ruimschoots de noodzakelijke middelen zou kunnen vinden om beleid uit te voeren dat 1. de leefomstandigheden van de meeste mensen verbetert en 2. de grondige structuurhervormingen uitvoert die nodig zijn om het productivistische (op steeds meer productie gerichte) kapitalisme te overstijgen en het ecologische overgangsproces te starten.

Piketty vat het aandeel van de rijkdom dat eigendom is van de rijkste 10%, de volgende 40% en de armste 50% samen in een onweerlegbare tabel.

Tabel 1. De ongelijke eigendom van kapitaal in Europa en de VS

Aandeel van verschillende groepen in de totale hoeveelheid rijkdom		
	Europa 2010	VS 2010
Rijkste 10%	60%	70%
(waarvan de rijkste 1% alleen)	25%	35%
(volgende 9%)	35%	35%
Middelste 40%	35%	25%
De armste 50%	5%	5%

50% van de bevolking in de noordelijke landen bezit maar 5% van de totale rijkdom. Als links een vermogensbelasting bepleit is het natuurlijk belangrijk om dit getal erbij te noemen als argument om de armste 50% niet te belasten. Verder bestaat de middelste 40% in Piketty's model, die in continentaal Europa 35% van de totale rijkdom bezit en in de VS en het VK 25% , vooral uit werknemers, ook al is een klein gedeelte zelfstandig.

Als we van percentages overgaan tot bedragen in euro's kunnen we nog beter begrijpen wat het betekent als we zeggen dat de rijkdom bij een heel klein deel van de bevolking geconcentreerd is.

Hoe rijk zijn de verschillende groepen

Volgens Piketty is het gemiddelde vermogen van de armste 50% in verschillende Europese landen waar de levensstandaard dicht bij die in Frankrijk ligt, ongeveer € 20.000; maar het feit dat veel van deze huishoudens helemaal geen bezit maar schulden hebben is ook een belangrijke overweging.

De middelste 40% heeft een gemiddeld persoonlijk vermogen van € 175.000 (variërend van € 100.000 tot € 400.000). De volgende 9% heeft € 800.000 en de bovenste 1% bezit € 5 miljoen. Aan de top van deze 1% zijn er natuurlijke superrijke individuen zoals in Frankrijk Liliane Bettencourt, die meer dan € 20 miljard waard is.

Van de ongelijke verdeling van de private rijkdom in de Europese Unie naar haar noodzakelijke herverdeling

Het is de moeite waard om de situatie in de Europese Unie te analyseren. De EU kende in 2013 een Bruto Binnenlands Product (BBP) van € 14.700 miljard. Het totale private eigendom van de Europese huishoudens beliep ongeveer € 70.000 miljard. De rijkste 1% had € 17.500 miljard (25% van € 70.000 miljard). De volgende 9% bezat € 24.500 miljard (35%), evenals de middelste 40%. De overige 50% had € 3.500 miljard of 5% van het totaal.

De jaarbegroting van de Europese Commissie (€ 145 miljard) komt overeen met ongeveer 1% van het BBP van de EU. Een jaarlijkse belasting van 1% op het vermogen van de 1% rijkste Europeanen zou € 175 miljard opbrengen (30 miljard meer dan de begroting). En wat te denken van een vermogensbelasting van 5%? Dit geeft een concreet voorbeeld van wat er potentieel bereikbaar is als maatschappelijke bewegingen erin slagen een radicale verandering in het Europese beleid teweeg te brengen, of zelfs in het beleid van slechts een enkel EU-land.

Een speciale belasting (dat wil zeggen eens in het leven van een generatie) van 33% van de rijkdom van de rijkste 1% in de EU zou bijna € 6.000 miljard opbrengen (dat is 40 keer het jaarlijkse EU budget!). Stel je het resultaat van een tarief van 80% eens voor?

Deze voorbeelden helpen ons om de kwesties op het gebied van de belasting op het privé-vermogen van de kapitalistische klasse, en de mogelijkheden die er zijn voor het formuleren van voorstellen, in te schatten, zodat we geld kunnen vinden daar waar het rijkelijk zit om het in te zetten om sociale rechtvaardigheid tot stand te brengen.

Veel economen blijven erop hameren dat het geen zin heeft om de rijksten te belasten, want: omdat er zo weinig van zijn, zou het opgehaalde bedrag niet erg groot zijn. Piketty laat echter zien dat de rijkste 1% zo'n fenomenaal bedrag aan materiële en immateriële activa bij elkaar hebben gehaald dat een fiscaal beleid gericht op de rijkste 1%, 2,5%, of zelfs 10%, aanzienlijke middelen zou opleveren voor het breken met het neoliberalisme.

Aan degenen die beweren dat de rijkdom niet aangepakt kan worden omdat het gemakkelijk de grens kan oversteken, moeten we antwoorden dat inbeslagname, het bevriezen van de financiële activa, zware boetes en de regulering van het kapitaalverkeer, krachtige instrumenten zijn die kunnen worden toegepast als een vastberaden publieke en politieke wil aanwezig is...

De ongelijke verdeling van de particuliere rijkdom over de hele wereld

Wat er zojuist over de Europese Unie is gezegd, zou kunnen worden uitgebreid naar de rest van de wereld, want van Noord tot Zuid is er sprake van een aanzienlijke toename van de persoonlijke rijkdom van de superrijken.

We kunnen ons zelfs richten op een nog kleinere minderheid van rijke individuen dan Piketty doet: In 1987 zaten er wereldwijd 150 mensen in het 1 / 20.000.000 rijkste deel van de volwassen bevolking, met een gemiddeld persoonlijk fortuin van \$ 1,5 miljard dollar. Zesentwintig jaar later, in 2013, telde het 1 / 20.000.000 rijkste deel van de bevolking 225 mensen met een gemiddelde persoonlijk fortuin van \$ 15 miljard, wat een stijging van 6,4% per jaar betekent. De 0,1% (1/1000) rijksten van de wereldbevolking) in de wereld bezit 20% van de rijkdom in de wereld; de rijkste 1% heeft 50%. Als we kijken naar de rijkdom van de rijkste 10%, schat Piketty dat hun bezit 80% tot 90% van de totale wereldrijkdom uitmaakt, terwijl de armste 50% zeker minder heeft dan 5%. Deze cijfers laten ons zien hoe veel herverdeling er moet plaatsvinden en maakt duidelijk dat deze herverdeling de onteigening van een zeer aanzienlijk deel van de persoonlijke rijkdom van de rijksten zou betekenen.

Piketty stelt vast dat de rijkdom van de rijkste 1/1000 op deze planeet in de afgelopen decennia is verhoogd met een percentage van 6% per jaar, terwijl de rijkdom van de totale bevolking met slechts 2% gestegen is. Als er zich geen radicale verschuiving voordoet en al het andere gelijk blijft, zal over 30 jaar de rijkste 0,1% 60% van de totale wereldrijkdom bezitten, drie keer de 20% die zij in 2013 had!

De inkomensverdeling is ook uiterst ongelijk

Piketty analyseert ook het inkomen uit arbeid en toont aan dat de 10% die het meest verdient in Europa 25% van de inkomsten uit arbeid mee naar huis neemt en in de Verenigde Staten 35%.

Tabel 2. De totale ongelijkheid van het arbeidsinkomen

Aandeel van verschillende groepen in het totale arbeidsinkomen		
	Europa 2010	VS 2010
De rijkste 10%	25%	35%
De rijkste 1% alleen	7%	12%
De volgende 9%	18%	23%
De middelste 40%	45%	40%
De armste 50%	30%	25%

Als we het inkomen uit arbeid en andere vormen van inkomsten (huur, rente op spaargeld, bedrijfswinsten, dividenden, enzovoort) bij elkaar optellen is de verdeling nog ongelijker, zoals weergegeven in tabel 3.

Tabel 3. De totale ongelijkheid van inkomen uit arbeid en kapitaal

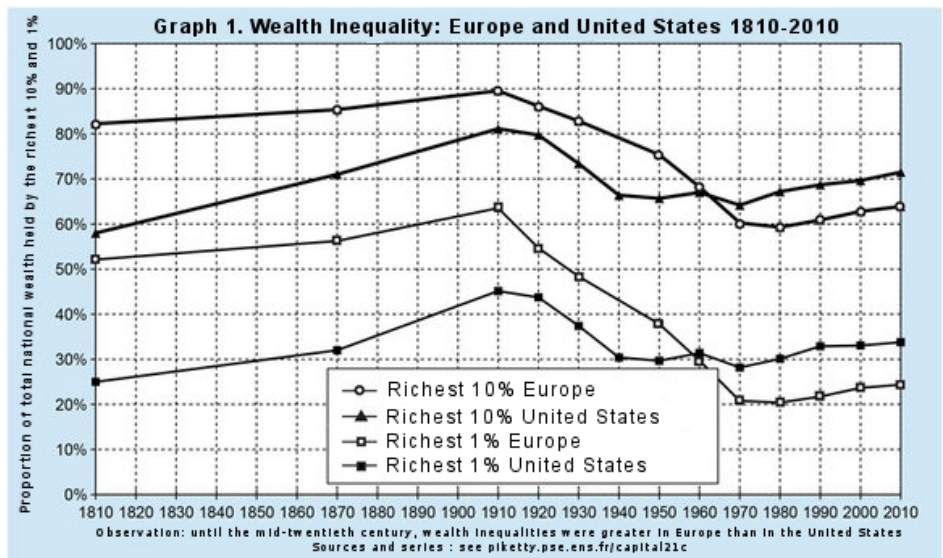
Aandeel van verschillende groepen in het totale inkomen		
	Europa 2010	VS 2010
De rijkste 10%	35%	50%
De rijkste 1% alleen	10%	20%
De volgende 9%	25%	30%
De middelste 40%	40%	30%
De armste 50%	25%	20%

De ontwikkeling van de ongelijkheid in rijkdom in de laatste twee eeuwen

In Frankrijk was net voor de revolutie van 1789 het gedeelte van het nationale vermogen in bezit van de rijkste 10% ongeveer 90%, en het deel in bezit van de rijkste 1% was maar liefst 60%. Na de Revolutie was het aandeel in handen van de rijkste 10% licht gedaald (met iets meer dan 9%) vanwege de herverdeling van de grond van de adel en geestelijkheid ten bate van de bourgeoisie.

Over het leeuwendeel dat in 1789 in bezit van de rijkste 1% was, onderstreept Piketty dat de aanklacht van Occupy Wall Street tegen de 1%, in combinatie met hun slogan: 'Wij zijn de 99%' enigszins doet denken aan de beroemde brochure 'Qu'est-ce que le tiers état?' (Wat is de derde stand) die in januari 1789 door de abt Sieyès werd gepubliceerd.

Piketty heeft een grafiek gemaakt van de ontwikkeling tussen 1810 en 2010 van het aandeel van de rijkste 10% en 1%. Hij neemt de belangrijkste Europese landen bij elkaar in de categorie 'Europa', en toont de Verenigde Staten apart.

In Europa was in 1810 het aandeel van de nationale rijkdom in handen van de rijkste 10% meer dan 80%; dit groeide in de 19e eeuw en begin 20e eeuw, en bereikte in 1910 de 90%. Het begon daarna te dalen als gevolg van de Eerste Wereldoorlog en de concessies die de bourgeoisie moest doen door de klassenstrijd die volgde op 1914-

1918. De daling zette na de Tweede Wereldoorlog om dezelfde redenen door en het aandeel van de rijkste 10% bereikte zijn laagste punt in 1975 (iets minder dan 60%). Daarna is het weer beginnen te stijgen, om in 2010 bijna 65% te bereiken. Het aandeel van de rijkste 1% volgde dezelfde algemene trend van iets meer dan 50% in 1810 tot iets meer dan 60% in 1910. Het begon te dalen in 1910, bereikte zijn dieptepunt in 1970-1975 (20%) en begon daarna weer omhoog te gaan. In de Verenigde Staten volgde de ontwikkeling hetzelfde patroon, maar het is belangrijk te onderstrepen dat, hoewel het aandeel van de rijkste 1% en 10% in de 19e eeuw minder was dan dat van hun Europese collega's, deze situatie na 1960 is veranderd. Nu is hun deel van de koek groter dan dat van hun Europese tegenhangers.

Er zijn twee duidelijke conclusies:

1. De trend gaat in de richting van grotere ongelijkheid, met een aanzienlijke toename van het vermogen van de rijkste 1% en 10%;
2. De ontwikkeling van de verdeling van de rijkdom kan onweerlegbaar worden verklaard uit de ontwikkeling van de sociale strijd en de machtsverhoudingen tussen de verschillende klassen.

Piketty somt de oorzaken op die tussen de Eerste Wereldoorlog en 1970 hebben geleid tot de afname van het aandeel van de rijkste groepen in de rijkdom, en die welke er vervolgens voor zorgden dat het weer ging stijgen: 'Om samen te vatten: de schokken van de 'eerste twintigste eeuw' (1914-1945) - dat wil zeggen de Eerste Wereldoorlog, de bolsjewistische revolutie van 1917, de financiële crisis van 1929, de Tweede Wereldoorlog, en het nieuwe beleid van regelgeving, belastingen en het openbaar toezicht op het kapitaal die uit deze omwentelingen voortkwamen - leidden in de jaren 1950 en 1960 tot historisch lage niveaus van privé-kapitaal. De processen die de rijkdom herstelden dienden zich zeer snel aan, werden versneld met de Amerikaans-Britse conservatieve revolutie van 1979-1980, de ineenstorting van het Sovjetblok in 1989-1990, de financiële globalisering en de deregulering van de jaren 1990 en 2000, een gebeurtenis die een politiek keerpunt markeerde waarbij de vorige trend omsloeg, en waardoor de houders van privé-kapitaal in de vroege jaren 2010, ondanks de financiële crisis die in 2007-2008 begon, sinds 1913 ongekende niveaus van welvaart bereikten.'

Het is duidelijk dat de beide wereldoorlogen een diepe wrok van het volk tegen de kapitalistische klasse produceerden, en werden gevolgd door grote sociale strijd die in verschillende landen de vorm van revolutionaire crises aannam. De financiële crisis van 1929 heeft ook geleid tot radicalisering en belangrijke sociale strijd (vooral in de Verenigde Staten). De machthebbers moesten concessies doen aan

de eisen van het volk. We zullen verderop bijvoorbeeld zien welke acties na de twee wereldoorlogen door de regeringen van de belangrijkste landen werden ondernomen met betrekking tot de belastingen, wat in verschillende mate het aandeel dat de rijkste 1% zich van de rijkdom en het inkomen toe-eigende, heeft beïnvloed. We zien daarna, beginnend met het offensief van de kapitalistenklasse tegen de arbeidersklasse in de jaren 1970 en 1980, een drastische wijziging in het beleid van deze regeringen, in het bijzonder met betrekking tot de belastingen.

Om de ontwikkeling van de rijkdom te meten, vergelijkt Piketty hem met het nationaal inkomen. 'De totale particuliere rijkdom was aan het begin van de jaren 1970, na aftrek van de schulden, in alle rijke landen in alle werelddelen tussen twee en drieënhal jaar van het nationaal inkomen waard. Veertig jaar later, aan het begin van de jaren 2010, vertegenwoordigt de particuliere rijkdom tussen de vier en zeven jaar van het nationale inkomen, weer in alle bestudeerde landen samen. Er kan geen twijfel aan de algemene trend bestaan: afgezien van de financiële zeepbellen hebben we sinds de jaren 1970 een grootschalige terugkeer van het particulier kapitaal in de rijke landen, of liever de opkomst van een nieuwe vorm van kapitalisme op basis van rijkdom, meegemaakt'.

We zien ook dat de publieke rijkdom in de afgelopen 40 jaar aanzienlijk is gedaald nadat hij in verschillende landen, vooral na de Tweede Wereldoorlog, was toegenomen. In Frankrijk nationaliseerde de overheid in 1945 de Banque de France samen met de vier grootste depositobanken, Credit Lyonnais, Société Generale, de Nationale Bank voor Handel en Industrie, en Comptoir national d'Escompte de Paris. Louis Renault, hoofd van de Renault automaatschappij, werd in september 1944 voor zijn collaboratie onder de nazi-bezetting gearresteerd, en het bedrijf werd in januari 1945 genationaliseerd. De Britse overheid nationaliseerde in 1946 de Bank of England. Volgens Piketty was in Frankrijk van de jaren 1950 tot de jaren 1970 in de industriële en financiële sector 'het aandeel van de staat in de nationale rijkdom meer dan 50%.'

Zoals Piketty ook schrijft, hebben we aan de ene kant: '(...) vanaf de jaren 1970 en 1980 een beweging van privatisering en een geleidelijke overdracht van publieke naar particuliere rijkdom' gezien 'en aan de andere kant een verschijnsel van aanpassing op de lange termijn van de prijs van onroerend goed en financiële activa, dat in de jaren 1980 en 1990 ook versnelde, in een politieke context die wereldwijd in vergelijking met de jaren vlak na de oorlog heel voordelig is voor de private eigendom.' Dit tweede verschijnsel houdt duidelijk verband met de financialisatie van de economie.

De ontwikkeling van de lage en hoge salarissen vanaf de jaren 1960

We hebben geen ruimte om hier in te gaan op de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid in de laatste twee eeuwen. We zullen ons ertoe beperken de ontwikkeling in Frankrijk vanaf 1968 te belichten. De algemene staking van mei 1968 in Frankrijk en de daarop volgende akkoorden van Grenelle leidden gedurende 15 jaar tot een aanzienlijke stijging van het minimumloon: 'Op die manier steeg de koopkracht van het minimumloon tussen 1968 en 1983 bij elkaar met meer dan 130%, terwijl de gemiddelde lonen met maar ongeveer 50% stegen, wat dus een zeer aanzienlijke daling van de loonongelijkheid was. De breuk met de vorige periode was duidelijk en diep: de koopkracht van het minimumloon was tussen 1950 en 1968 met nauwelijks 25% toegenomen.'

Het keerpunt kwam in 1982-1983 toen de regering van François Mitterrand naar rechts zwenkte.

In een context van stagnerende lonen stegen de hoogste salarissen, die van de rijkste 1%, tussen het eind van de jaren 1990 en 2010 met 30%, en die van de rijkste 0,1% stegen met 50%.

Aan de andere kant van de Atlantische Oceaan werd in 1933 bij het begin van het presidentschap van Franklin D. Roosevelt, 20 jaar voor Frankrijk, een wettelijk minimumloon ingevoerd. Het bereikte zijn hoogtepunt in 1969 (onder Lyndon Johnson) toen het, in prijzen van 2013, overeenkwam met \$ 10 per uur. Vanaf die tijd is het gedaald en was in 2013 onder Barack Obama nauwelijks \$ 7,25 per uur. Ook in de Verenigde Staten zien we, met betrekking tot alle inkomstenbronnen (lonen, huur, winst, dividend, en dergelijke), dat de rijkste 10% zich drie kwart van de groei van het nationaal inkomen hebben toegeëigend, waarbij de rijkste 1% 60% voor zijn rekening nam. Voor de andere 90% bleef de groei beperkt tot minder dan 0,5% per jaar.

Als we de verdeling van het nationaal inkomen in verscheidene belangrijke landen erbij betrekken, zien we overal dat de rijkste 1% en 0,1% hun aandeel in de loop van de laatste tientallen jaren hebben vergroot.

Het aandeel van het nationaal inkomen dat in 2010 naar de rijkste 1% gaat: Verenigde Staten ongeveer 20%, Canada en het Verenigd Koninkrijk 14-15%, Duitsland 11%, Australië 9-10%, Japan, Frankrijk, Spanje en Italië 9%, Zweden en Denemarken 7%.

Aandeel van het nationaal inkomen dat in de jaren 1970 naar de rijkste 0,1% gaat: VS 2%, Frankrijk en Japan 1,5%; in 2010: VS 10%

(12% als we de vermogensaanwas op aandelen meetellen), Frankrijk en Japan 2,5%.

Laat ons een paar zogeheten opkomende landen onderzoeken waarvoor Piketty betrouwbare gegevens heeft kunnen verzamelen. Het deel van het nationaal inkomen dat naar de rijkste 1% gaat: China 4-5% in 1980, en 10-11% in 2010; India 4% in 1980 en 12% in 2010; Argentinië 10% in 1970 en 18% in 2010; Colombia 18% in 2000 en 20% in 2010.

Het belang van deze data is, afgezien van een centraal aspect van de beschrijving van de ongelijkheid, dat we ermee kunnen aantonen dat de ontwikkeling van het inkomen eigenlijk verband houdt met de sociale strijd en met het beleid van de regeringen die aan de macht zijn. Dit is alweer een reden om te zeggen dat collectieve actie de sleutel is tot het verbeteren van de lonen, vooral van de laagste, en tot het verminderen van ongelijkheid. Actie is bepalend voor de vormgeving van beslissingen van de overheid en het verkrijgen van concessies van de werkgevers.

De ontwikkeling van belastingtarieven is ook verbonden met maatschappelijke strijd

In Frankrijk, waar het hoogste belastingtarief op de hoogste inkomensschijven in 1914 maar 2% was, steeg dit in 1920 tot 50%, in 1924 tot 60% en in 1925 zelfs tot 72%. In 1920 werd het besluit tot een plotselinge zeer sterke toename genomen door een Nationale Vergadering met een rechtse meerderheid, die bang was voor de algemene staking en de radicalisering die het gevolg had kunnen zijn van een weigering om concessies te doen. In Duitsland ging het van 3% (1891 – 1914) naar 40% in 1919 – 1920 op het hoogtepunt van de revolutionaire crisis. In de VS ging het omhoog van 8% voor de oorlog van 1914 – 1918 tot 77% na de oorlog.

We zien dezelfde ontwikkeling bij de tarieven van de erfbelasting. De wetgevers hebben zeer hoge tarieven opgelegd als reactie op druk van de bevolking. Dit begon vlak na 1914 – 1918 en ging door na de financiële crisis in de jaren 1930. Terwijl het hoogste tarief vóór de oorlog in Frankrijk slechts 6,5% was (in de praktijk werd het teruggebracht tot 1%), schoot het omhoog naar 30%. In Duitsland ging het van 0% voor de oorlog tot 35% erna. In de Verenigde Staten bereikten de successierechten in 1937 – 1939 de 70%. Het tarief van de erfbelasting is belangrijk en wordt door de rijkste 10% van vitaal belang geacht omdat 60 tot 70% van de grote fortuinen wordt geërfd.

Terug naar het hoogste tarief van de inkomstenbelasting. Net voor de crisis van oktober 1929 verlaagde de Amerikaanse president Hoover het toptarief tot 25%. In 1933, in het eerste jaar van zijn presidentschap, voerde Roosevelt het op tot 63%, vervolgens in 1937 naar 79% (dus meer dan de 70% die na 1919 gold), daarna in 1942 naar 88% en tenslotte in 1944 naar 94%. De top bleef tot het midden van de jaren 1960 op 90%. In zijn presidentiële campagne van 1972 heeft de democratische kandidaat George McGovern voorgesteld om het toptarief voor de inkomstenbelasting tot 100% te verhogen, maar Nixon won de verkiezingen. Het daalde in het begin van de jaren 1980 geleidelijk tot 70%. Ronald Reagan verlaagde het toen tot 60%. Aan het eind van de jaren 1980 daalde het tot 40% en daarna onder George W. Bush tot 35%. In de periode 1932 – 1980 was het hoogste tarief gemiddeld 81% (waar je de 5% tot 10% staatsbelasting bij moet tellen).

Frankrijk en Duitsland hanteerden van de jaren 1940 tot 1980 toptarieven tussen 50% en 70%. In het VK bereikte het toptarief de 98% in de jaren 1940, en daarna nog een keer in de jaren 1970.

Tot slot moeten we er rekening mee houden dat het toptarief in de praktijk voor de rijkste 1% van de bevolking geldt.

De radicale verlaging van de toptarieven heeft sinds de jaren 1980 vooral in de VS en het VK geleid tot een grote stijging van de salarissen van de topmanagers en van het deel van het nationaal inkomen en vermogen dat in handen van de rijkste 1% is.

Na de ontwikkeling van de belasting op de hoogste inkomens te hebben besproken, concludeert Piketty dat er een heel hoog toptarief nodig is van meer dan 80% (82% om precies te zijn) dat moet worden toegepast boven de \$500.000 of \$1.000.000; met 50% of 60% voor inkomens boven de \$200.000.

Piketty erkent dat dit in de huidige context niet gemakkelijk te bereiken is. In de Verenigde Staten handelt het Congres voornamelijk in het voordeel van de 1%. En met reden: volgens een serieuze schatting bedroeg de gemiddelde rijkdom van de leden van het Amerikaanse Congres in 2012 \$15.000.000.

Nogmaals, uit de resultaten van Piketty's onderzoek blijkt dat er een combinatie van twee beslissende acties nodig is. 1. een brede voorlichtings- en trainingscampagne om de lessen van de twintigste-eeuwse geschiedenis van hoe het fiscaal beleid rechtstreeks is beïnvloed door de druk van volksbewegingen zoveel mogelijk te verspreiden; 2. mobilisatie in het kader van een platform om een aantal van de belangrijkste doelstellingen na te streven.

Het kapitaal in de 21ste eeuw

Rijkdom aan gegevens, armoe aan theorie

Michel Husson, 10 februari 2014

Het boek van Thomas Piketty *Kapitaal in de 21ste eeuw* is terecht met gejuich ontvangen: het levert een monumentale basis aan gegevens over de geschiedenis van het kapitalisme en biedt aan iedere econoom de nodige ingrediënten om die op middellange en lange termijn te bestuderen. Hij plaatst zich daarmee in de traditie van auteurs als Angus Maddison¹ en Pierre Villa². We moeten hem ook erkentelijk zijn voor zijn streven om deze gegevens vrij beschikbaar te stellen³.

Je vindt in dit werk gegevens over de ongelijkheid over de hele wereld, en het is niet overdreven om te stellen dat het 'Piketty-netwerk' (vooral Anthony Atkinson en Emmanuel Saez) een groot deel van de argumenten van de jongste maatschappelijke bewegingen (Occupy Wall Street, indignados, et cetera) heeft aangedragen en zelfs een van hun slogans '*Wij zijn de 99%*' heeft geïnspireerd.

Mijn commentaar hieronder zal echter kritisch van aard zijn, omdat het theoretisch kader dat Piketty gebruikt het niet haalt bij het hoge niveau van de rijkdom van zijn gegevens. Om dat te laten zien moeten we allereerst de twee hoofdwetten van het kapitalisme onderzoeken, waarvan Piketty zich bij de interpretatie van zijn gegevens bedient. De leidraad bij dit onderzoek is de wijze waarop Piketty twee definities van kapitaal op onsamenhangende manier door elkaar haalt: kapitaal als 'productiefactor' en als totaliteit van 'trekkingsrechten' op inkomen.

¹ Zie het [Maddison Project](#).

² Pierre Villa, [Séries longues macroéconomiques](#).

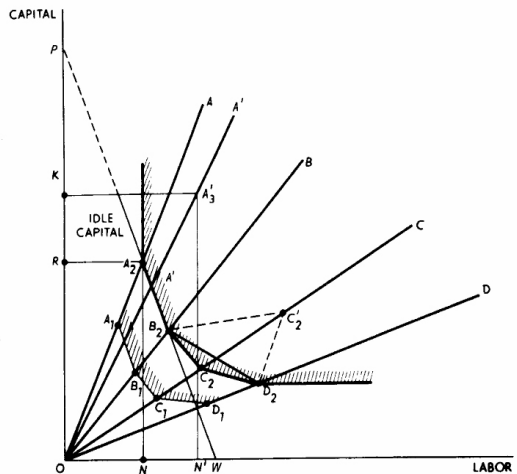
³ Alle gegevens zijn beschikbaar op webpagina [Le capital au 21e siècle](#) waar zich ook een grote [technische bijlage](#) bevindt.

Eerste hoofdwet van het kapitalisme: het aandeel in de winst

Deze eerste wet relateert het aandeel van het inkomen uit kapitaal α aan het gemiddelde rendement op kapitaal r en de verhouding kapitaal-inkomen C/R die Piketty ook schrijft als β . Dit schrijf je dus als: $\alpha = r \cdot \beta$.

Piketty zegt zelf dat dit niet echt een wet is, maar een boekhoudkundig verband. Omdat een boekhoudkundig verband per definitie altijd waar is, ontbreekt elk theoretisch kader om te bepalen op welke manier men het leest, dat wil zeggen om er een gevoel van causaliteit in te leggen. *A priori* lijkt het meer voor de hand hem in omgekeerde zin te schrijven als een definitie van het rendement op kapitaal, dat wil zeggen de winstvoet. Het zou de winst relateren aan het kapitaal en zou worden geschreven als $r = \alpha/\beta$.

Zo doet de marxistische theorie het (overigens net als de klassieken van de politieke economie): de hoeveelheid winst hangt af van de uitbuitingsgraad en wordt vervolgens aan het kapitaal gerelateerd om de winstvoet te bepalen. In de formule $r = \alpha/\beta$ is het winstaandeel α een goede indicator van de uitbuitingsgraad, en komt β of C/R overeen met wat Marx de organische samenstelling van het kapitaal noemt. In het kort werkt het kapitaal, zelfs (en

vooral?) in de 21ste eeuw zo: de kapitalisten proberen de winstvoet te maximaliseren door zoveel mogelijk betaalde arbeid te exploiteren, en te vermijden dat het geaccumuleerde kapitaal te zwaar op de rentabiliteit van het kapitaal drukt. Het lijkt in ieder geval redelijk om aan te nemen dat de winstvoet van het kapitaal een gevolg van het productieproces is, en niet een gegeven van buitenaf, een soort gegarandeerde winstvoet die je op het kapitaal zou kunnen toepassen. Dat zou een absurde voorstelling van zaken zijn, omdat het dan zou volstaan om kapitaal te accumuleren om er extra winst uit te halen.

De omdraaiing die Piketty maakt is dus in theoretisch opzicht problematisch, ook al is iedereen in beginsel vrij om een boekhoudkundig verband in de ene of in de andere richting te

schrijven. Het winstaandeel is beslist een belangrijke variabele bij het bepalen van ongelijkheden, wat tenslotte het onderwerp van de studie van Piketty is. Maar de schrijfwijze van zijn eerste 'wet' suggereert dat dit deel van de winst afhangt van de ontwikkeling van de winstvoet r en van de kapitaal-omzetverhouding β . Maar als dat zo is, waarom zou je de rendementsvoet van het kapitaal dan anders definiëren dan door de winst met het ingezette kapitaal te vergelijken? Je loopt het gevaar in een cirkel rond te draaien: als r wordt berekend uitgaande van α kun je niet α berekenen uitgaande van r , en nog minder er een 'hoofdwet van het kapitalisme' op baseren.

Als Piketty achterstevoren redeneert doet hij dat om een duidelijke reden: terwijl hij de maatschappelijke verhouding weergeeft die een kleine maatschappelijke laag in staat stelt om zich een steeds groter deel van het nationaal inkomen toe te eigenen, ziet hij er in de praktijk vanaf om de maatschappelijke factoren in deze voortdurende strijd om de verdeling van de rijkdom een wezenlijke rol te geven. Wel onderstreept Piketty dat 'deze opwaartse trend (de groei van het aandeel van het kapitaal) niet alleen verenigbaar is met een substitutie-elasticiteit groter dan een, maar ook met een verbetering in de laatste decennia van de onderhandelingskracht van het kapitaal tegenover de arbeid' (pagina 351 van de Franse uitgave).

Hij zou er daarom voor hebben kunnen kiezen om twee soorten verklaringen te combineren: een technologische uitleg ('substitutie-elasticiteit groter dan een') en een maatschappelijke verklaring ('verbeterde onderhandelingspositie van het kapitaal'). Maar alle theoretisch georiënteerde ontwikkelingen zijn eigenlijk gebaseerd op een puur technologische lezing die alleen past in een neoklassiek kader waarin r niet het gevolg maar een eigenschap van het kapitaal is: de marginale productiviteit.

Welke bepaling van het kapitaal?

Piketty definieert kapitaal als 'het geheel van niet-menselijke activa die eigendom kunnen zijn en op een markt kunnen worden verhandeld.' Deze zeer ruime definitie omvat 'ook al het onroerend goed (gebouwen, huizen) gebruikt voor huisvesting, en professioneel en financieel kapitaal (gebouwen, apparatuur, machines, patenten, enzovoort) in gebruik bij bedrijven en overheden' (p. 82). Kortom, zoals Piketty zegt 'om de uiteenzetting te vereenvoudigen zullen we de woorden 'kapitaal' en 'vermogen' als exacte synoniemen gebruiken'. Deze keus vereenvoudigt misschien de uiteenzetting, maar introduceert wel een blijvende theoretische vaagheid.

Om dit te laten zien, beginnen we met een soort van ‘statistisch onderzoek’ naar deze eerste ‘hoofdwet’, om een centraal probleem dat betrekking heeft op de wijze van waardevermeerdering toe te lichten. Voor de eenvoud bekijken we het geval van Frankrijk over de periode 1978-2010 waarvoor gegevens over vermogen⁴ en vaste activa⁵ beschikbaar zijn bij INSEE (het Franse equivalent van het CBS). Ze kunnen worden gebruikt om verschillende schattingen van het kapitaal te maken. Er zijn verscheidene definities mogelijk: aan de kant van het vermogen kunnen we de hele economie bekijken of alleen de niet-financiële sector. Op elk van deze gebieden kiezen we ervoor om alleen de niet-financiële activa in ogenschouw te nemen, dat zijn immers de enige die ‘productief’ zijn. Er kan nog een verder onderscheid worden gemaakt, waarbij je de ‘niet-productieve activa’ al dan niet meetelt, activa die hoofdzakelijk bestaan uit bebouwde ondergrond en worden aangeduid als ‘terreinen’. Dit leidt tot vier definities van kapitaal:

- A** niet-financiële activa van de nationale economie
- Ap** niet-financiële activa van de nationale economie met uitzondering van terreinen
- AE** niet-financiële activa van niet-financiële vennootschappen
- AEp** niet-financiële activa van niet-financiële vennootschappen met uitzondering van terreinen

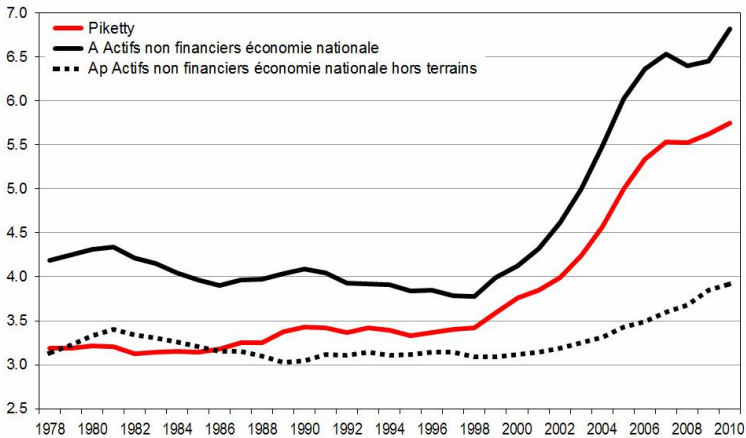
Deze metingen van het kapitaal verschillen van de definitie van ‘kapitaal’ van Piketty, maar het is nou juist het effect van deze verschillen (waar we nog op terugkomen) dat we moeten zien vast te stellen. Deze vier schattingen zullen we vervolgens vergelijken met het BBP (Bruto Binnenlands Product) – wat een acceptabele benadering is van het nationaal inkomen zoals Piketty het definieert – en vergelijken met de overeenkomstige reeks die Piketty gevonden heeft, waar hij het privé-kapitaal vergelijkt met het nationaal inkomen (grafiek 5.3 van zijn boek).

Tussen 1978 en 2012 is onze waarde **A**, de meest algemene, ongeveer 4 tot 7 keer zo groot als het BBP. Deze orde van grootte is vergelijkbaar met de resultaten van Piketty: de lijn ‘**A**’ ligt redelijk dicht bij de lijn ‘**Piketty**’ (grafiek 1). Maar dit is al veel minder het geval als men de laatste vergelijkt met de lijn ‘**Ap**’ die de terreinen uit de definitie van de niet-financiële activa van de nationale economie weglaat.

⁴ Insee, [*Comptes de patrimoine des secteurs institutionnels*](#)

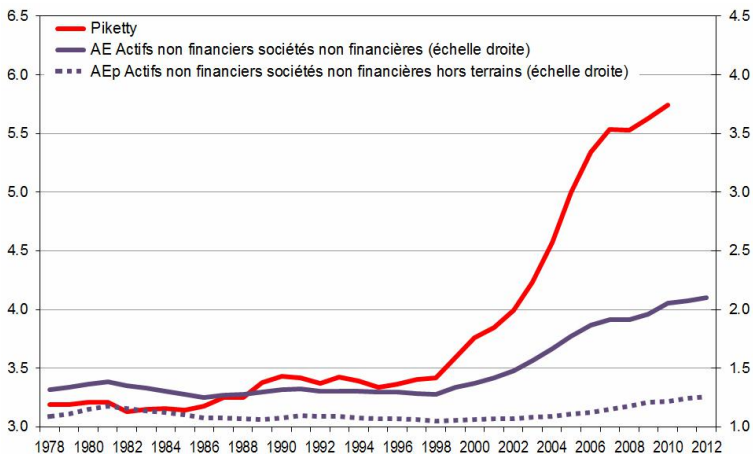
⁵ Insee, [*Capital fixe et consommation de capital fixe*](#)

Grafiek 1. Verhouding kapitaal/inkomen voor de hele economie

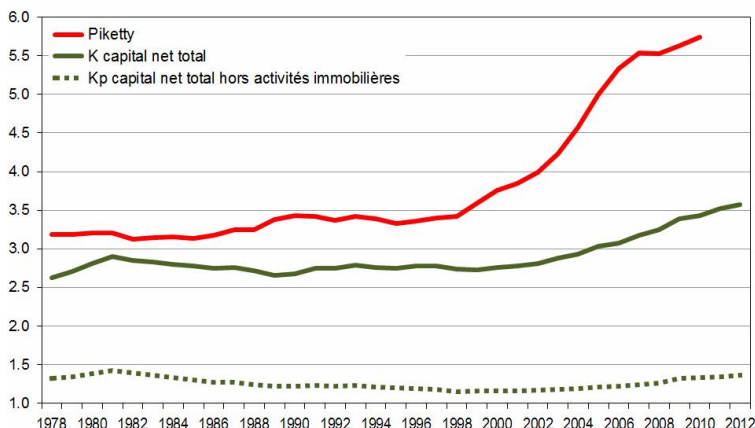
De tweede keer vergelijken we de lijn '**Piketty**' met lijnen die alleen gebaseerd zijn op de niet-financiële instellingen, wat een schaalverandering laat zien. Tot 1998 liggen de curven '**Piketty**' en '**AE**' vlak naast elkaar, maar daarna lopen ze uit elkaar, waarbij de lijn '**Piketty**' veel sneller stijgt. Als we tot slot de grondwaarde aftrekken, varieert de lijn '**AEp**' slechts binnen een zeer nauwe marge ten opzichte van de voorgaande jaren (grafiek 2).

Grafiek 2. Verhouding kapitaal/inkomen voor niet-financiële instellingen

Voor een derde poging gebruiken we de kapitaalreeks van het INSEE tegen lopende prijzen. We onderscheiden het totale kapitaal **K** en het kapitaal **K_p**, dat we verkrijgen door de bedrijfstak ‘onroerend goed’ uit te sluiten. Het beeld lijkt op het vorige: de lijn ‘**K**’ stijgt vanaf 2000 maar veel minder dan de lijn ‘**Piketty**’, terwijl de lijn ‘**K_p**’ binnen een nauwe band blijft. (grafiek 3).

Grafiek 3 Verhouding kapitaal/inkomen voor het vaste kapitaal

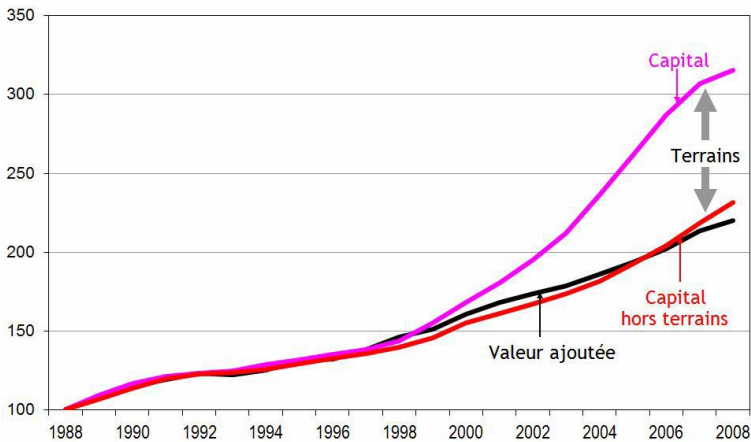

De verschillen tussen deze indicatoren komen voor een deel voort uit de waarderingsmethode van het kapitaal⁶ en door veranderingen in de grondprijzen. Hier⁷ staat een resultaat dat ik in een eerder artikel besprak. Ik toonde op het gebied van niet-financiële vennootschappen aan dat het totale kapitaal en kapitaal ‘zonder terreinen’ aan het eind van de jaren 1990 uit elkaar gingen lopen. In de periode 1998-2008, werd de waarde van niet-productieve activa (terreinen) 4,7 keer zo hoog, terwijl die van productieve activa (vaste activa exclusief terreinen) 1,7 keer zo hoog werd waarbij het kapitaal ‘zonder terreinen’ zich min of meer in lijn beweegt met de bruto toegevoegde waarde (grafiek 4).

⁶ Michel Husson, [Un essai de mesure de la ponction actionariale](#), note hussonet n°63, 7 novembre 2013.

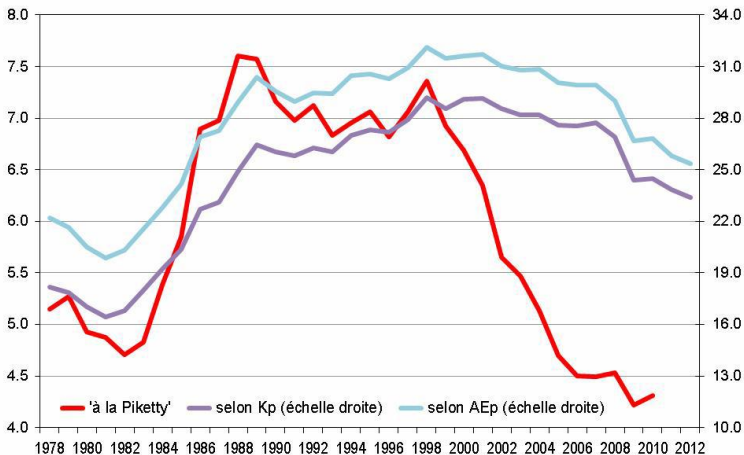
⁷ Michel Husson, [Quand la spéculation immobilière fait chuter le taux de profit](#), note hussonet n°33, juillet 2011.

Grafiek 4 Toegevoegde waarde en kapitaal

Deze verschillen in de berekening van het kapitaal zien we terug in de schatting van de winstvoet. We berekenen de winstvoet door Hoofdwet no. 1 om te draaien en hem te beschouwen als de verhouding tussen winstaandeel en de verhouding kapitaal/BBP. Beide berekeningen, gebaseerd op de grootheden **Kp** (kapitaal van de hele economie zonder vastgoedactiviteit) en **AEp** (niet-financiële activa behalve 'terreinen' van de niet-financiële instellingen), leiden tot een vergelijkbaar profiel. We zien een sterke groei tussen 1982 en 1989 en een minder snelle groei tot 1998, met daarna een neergaande trend die zich duidelijk versnelt met het begin van de crisis (grafiek 5).

Grafiek 5. Drie berekeningen van de winstvoet

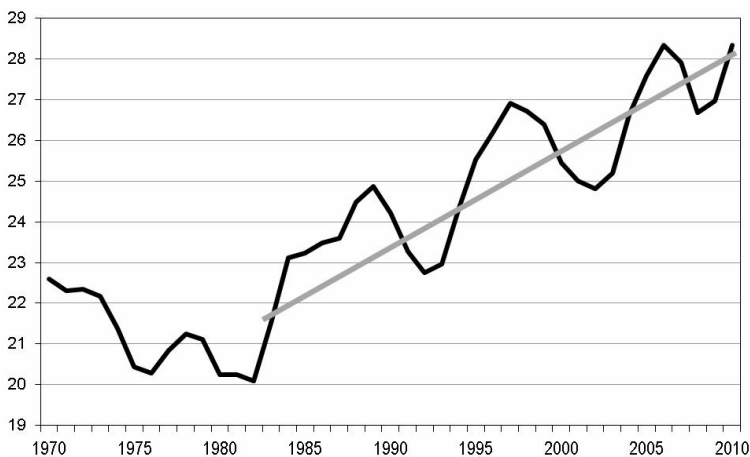

In tegenstelling daarmee leidt de curve **‘volgens Piketty’** vanaf 1998 tot een dramatische daling van de winstvoet. Hij zou zelfs al in 2005 een niveau hebben bereikt dat lager ligt dan dat van de vroege jaren 1980. Deze lezing van de dynamiek van het Franse kapitalisme is in werkelijkheid een kunstmatige, gebaseerd op de opgeblazen waarde van het kapitaal.

Substitutie van kapitaal en arbeid en verlaging van het loonaandeel

Deze (wat vervelende) statistische omweg dient ertoe om de gevolgen van de verdeling van winst en loon voor de interpretatie te benadrukken. De door Piketty geproduceerde gegevens laten zien dat de trend naar een vergroting van het aandeel van de winst vanaf het begin van de jaren 1980 heel duidelijk is in de zogeheten ontwikkelde landen (grafiek 6). In het schema van Piketty komt deze opwaartse trend in het aandeel van de winst ofwel door een verhoging van de winstvoet r , of door een vergroting van de verhouding kapitaal/inkomen s , zodat dit niet direct van de lonen afhankelijk is.

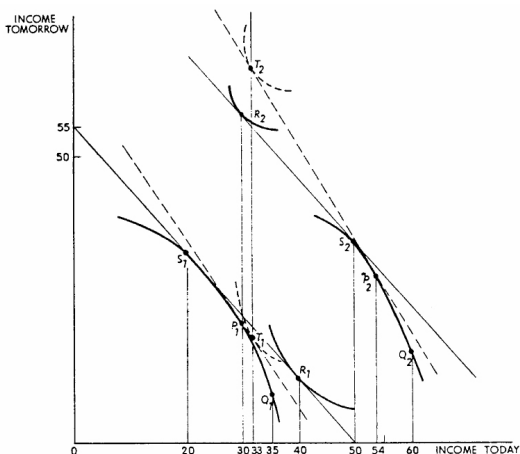
Grafiek 6. Het aandeel van het kapitaal in de rijke landen, 1970-2010

Maar een daling van het loonaandeel is precies hetzelfde (is dit misschien een nieuwe ‘hoofdwet’ van het kapitalisme?) als een loongroei die kleiner is dan de groei van de arbeidsproductiviteit. Voor Piketty betekent een verlaging van het aandeel van de lonen daarentegen een substitutie van arbeid door kapitaal. Hier zien we een oude redenering die op het volgende neerkomt: als de productie meer kapitaal en minder arbeid gebruikt, is het logisch – als je

kapitaal en arbeid als 'productiefactoren' beschouwt – dat het aandeel van het kapitaal groter wordt. In werkelijkheid klopt dit alleen als de elasticiteit van deze substitutie groter dan een is, en dat is de uitleg die Piketty voorstaat.

Toch is er een eenvoudiger verklaring die je zo kunt samenvatten: het werkloosheidscijfer weegt door op de krachtsverhouding tussen kapitaal en arbeid, zodanig dat het loon minder snel stijgt dan de arbeidsproductiviteit, wat leidt tot een verkleining van het loonaandeel. Alle mainstream-economen proberen deze maatschappelijke verklaring te laten verdwijnen achter een technologische

verklaring⁸. En Piketty treedt in hun voetsporen. Op een presentatie⁹ vatte hij zijn model onlangs zo samen: 'De vraag of een toename van β ook leidt tot een groei van het aandeel van het kapitaal $\alpha = \beta \cdot r$ hangt af van de elasticiteit van de substitutie (van kapitaal voor arbeid): als $\sigma > 1$, is de daling van $r = F_k$ minder dan de groei van β , zodat $\alpha = \beta \cdot r$ toeneemt. Dat is precies wat er sinds de jaren 1970-1980 is gebeurd.' Maar het symbool F_k staat voor de marginale productiviteit van het kapitaal. De formule $r = F_k$ betekent dat de winstvoet gelijk is aan deze marginale productiviteit van het kapitaal (gedefinieerd in fysieke grootheden), dat wil zeggen dat het een 'technische' eigenschap van het (aandelen)kapitaal is, het 'rendement'.

Maar nu hij zijn Hoofdwet Nr. 1 op die manier aanpast aan het neoklassieke riedeltje, introduceert Piketty extra verwarring. Deze boekhoudkundige relatie die hij tot 'wet' verheft, heeft in feite betrekking op grootheden die in waarde gemeten wordt, dus in euro's, terwijl de neoklassieke theorie volumematen gebruikt. De overgang tussen die twee wordt niet bewaakt en dat is ook theoretisch en empirisch niet mogelijk vanwege eenzijdige en niet eenduidige schattingen van het kapitaal.

⁸ Zie Michel Husson, [Le partage de la valeur ajoutée en Europe](#), La Revue de l'Ires n°64, 2010

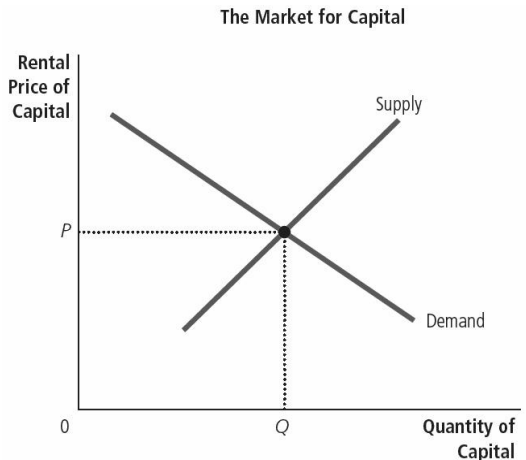
⁹ Thomas Piketty, [Capital in the 21st century](#), presentatie, Keulen, December 2013.

Piketty geeft ook geen argument voor zijn stelling dat een substitutie-elasticiteit groter dan één de voortdurende daling van het loonaandeel kan verklaren.

Hij stelt dat 'op basis van historische gegevens, we een elasticiteit tussen 1,3 en 1,6 kunnen schatten' (P.350) en verwijst op dit punt naar de technische bijlage. Je zou verwachten hier verwijzingen aan te treffen naar studies die dit resultaat verklaren, maar

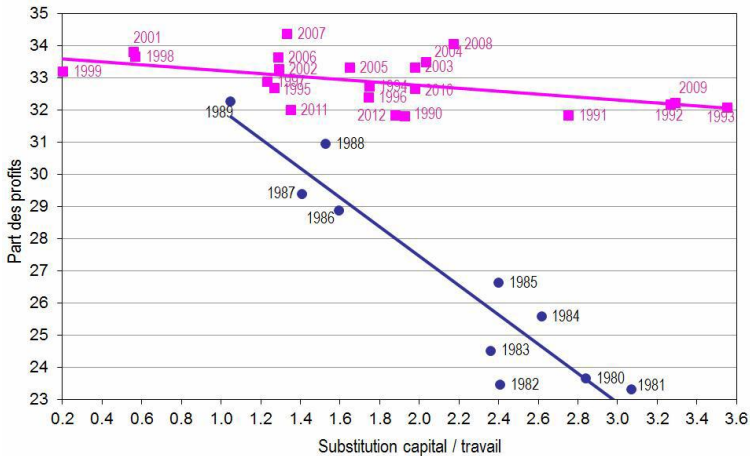
dit is niet het geval omdat Piketty zich beperkt tot de uitleg dat 'rekening houdend met de variaties van het aandeel van het kapitaal die in de 20ste eeuw zijn waargenomen, en met de groei in de rijke landen in de periode 1970-2010, waaruit men kan concluderen dat deze veranderingen correct kunnen worden verklaard uit een substitutie-elasticiteit van iets boven de 1 (normaal tussen 1,3 en 1,6)'. Het theoretische model is consistent met een grotere elasticiteit tussen 1,3 en 1,6, maar deze eigenschap is nergens door bewezen en de theorie blijft een hypothese.

In werkelijkheid is er geen verband tussen de mate van substitutie van arbeid door kapitaal (gemeten door de verandering van het kapitaal per hoofd van de bevolking¹⁰) en het aandeel in de winst. Hele legers neoklassieke economen zijn er op dit punt niet in geslaagd duidelijke resultaten te produceren. Dat was ook een onmogelijke taak, zoals blijkt uit grafiek 7: het verband tussen het substitutietempo van kapitaal en arbeid en het aandeel van de winst is te verwaarlozen. Hij gaat in de jaren 1980 zelfs in de 'verkeerde' richting: in deze periode is het aandeel van de winst sterk gegroeid, terwijl het tempo van de substitutie van arbeid door kapitaal op gelijke wijze doorliep.

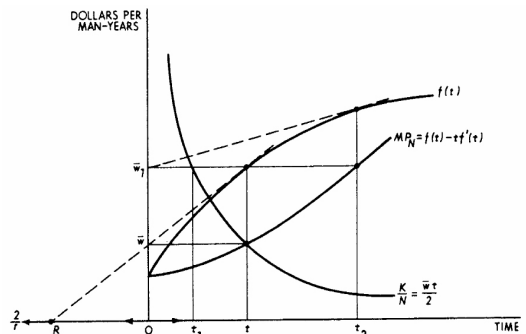
¹⁰ Bron: Ameco. Reeks Netto aandelenkapitaal per werknemer tegen prijzen van 2005.

Grafiek 7: Substitutie van arbeid door kapitaal en winstaandeel

De tweede hoofdwet van het kapitalisme: de verhouding kapitaal/inkomen

Deze wet zegt dat de verhouding kapitaal/inkomen β afhankelijk is van de spaarquote s en de groeisnelheid g . Het gaat om een wet 'die alleen op lange termijn geldig is': als een land een gedeelte s van zijn inkomen permanent spaart en als de groeivoet van zijn nationaal inkomen permanent g is, dan nadert de verhouding kapitaal/inkomen steeds meer tot $\beta = s/g$ en stabiliseert zich dan op dat niveau. (p. 265).

Dit is waar, onder voorwaarde dat de spaarquote en de groeisnelheid gegeven en constant zijn. Maar deze stelling snijdt geen hout omdat Piketty weer andersom redeneert: waarom het kapitaal vergroten als de groeivoet op voorhand gegeven is? En kan deze groeivoet als onafhankelijk van de grootte van het kapitaal worden gezien? De uitvinders van deze 'hoofdwet', Harrod¹¹ en Domar¹², die door Piketty geciteerd worden, redeneerden anders, omdat zij probeerden een

Dit is waar, onder voorwaarde dat de spaarquote en de groeisnelheid gegeven en constant zijn. Maar deze stelling snijdt geen hout omdat Piketty weer andersom redeneert: waarom het kapitaal vergroten als de groeivoet op voorhand gegeven is? En kan deze groeivoet als onafhankelijk van de grootte van het kapitaal worden gezien? De uitvinders van deze 'hoofdwet', Harrod¹¹ en Domar¹², die door Piketty geciteerd worden, redeneerden anders, omdat zij probeerden een

¹¹ Roy F. Harrod (1939) [An Essay in Dynamic Theory](#), Economic Journal vol.49 (193).

¹² Evsey D. Domar (1947) [Expansion and Employment](#), The American Economic Review, vol.37(1).

basis te leggen voor een theorie van de groei. Zij schrijven de relatie dus andersom dan Piketty doet: $g = s/\beta$. En ook dit is logisch: de groeivoet g hangt af van twee dingen: de neiging van de economie om te investeren s en de kapitaalcoëfficiënt β .

Het bewijs is eenvoudig: noem het kapitaal K en het product Y , en neem aan dat alle besparingen zijn behouden, dan krijgen we $s = \Delta K/Y$. Als $\beta = K/Y$ constant is, dan is ook $\beta = \Delta K/\Delta Y$ en volgt eenvoudig dat $g = \Delta Y/Y$ is gelijk aan $(\Delta K/Y)/(\Delta K/\Delta Y)$ is $g = s/\beta$. Quod erat demonstrandum (hetgeen bewezen moest worden).

Het belangrijkste punt dat moet worden vastgesteld is dat deze relatie alleen kan worden bewezen als je aanneemt dat β constant is, terwijl Piketty deze 'hoofdwet' gebruikt om de variaties van β te bestuderen.

Dat deze relatie alleen op de middellange termijn kan worden gebruikt is vrij duidelijk, omdat β in elke recessie een negatieve waarde zou hebben, wanneer g negatief wordt. Deze hoofdwet kan dus alleen worden gebruikt om verschillende periodes voor een enkel land te vergelijken, of verschillende landen in dezelfde periode. In de al genoemde presentatie van zijn boek geeft Piketty een rekenvoorbeeld om twee periodes te vergelijken. In de eerste hebben we $s = 10\%$, $g = 3\%$ en is dus $\beta = 300\%$. Gedurende de tweede periode, blijft de spaarquote s op 10%, maar daalt de groeivoet g tot 1,5%, zodat de kapitaal/inkomensverhouding β verdubbelt en nu 600% is. En Piketty concludeert daaruit: 'Het kapitaal is terug omdat de lage groei terug is' (capital is back because low growth is back). Het is duidelijk dat de oorzaak van groei naar kapitaal loopt, maar ook dit schema is niet zinvol: als hetzelfde investeringsniveau tot een lagere groei leidt, betekent dit dat het kapitaal aan effectiviteit heeft ingeboet, dat wil zeggen dat dezelfde investering tot minder extra product leidt. De verhouding kapitaal/product kan niet uit de groei worden afgeleid, maar omgekeerd.

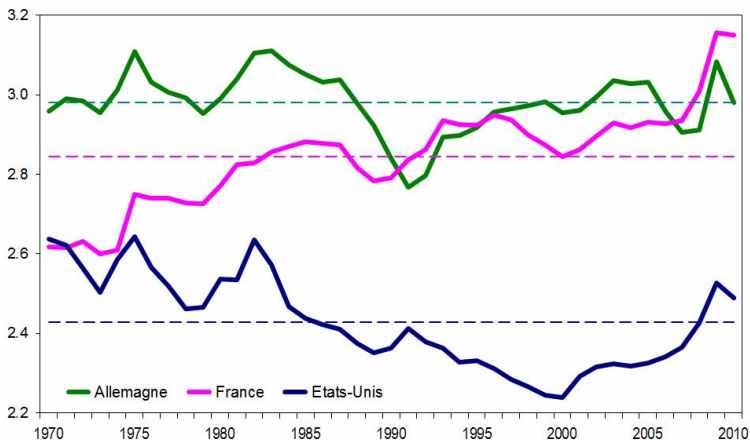
Als de wet in kwestie op de periode 1970-2010 wordt toegepast, krijgen we uit de gegevens van Piketty (tabel 5.1) de uitsplitsing in tabel 1 hieronder. Je kunt zien dat Duitsland en Frankrijk relatief dicht bij elkaar liggen. Daarbij steken de Verenigde Staten af: een grotere groei met minder besparingen en, daardoor, een kapitaalcoëfficiënt β van minder dan de helft van de andere landen. Met andere woorden, het kapitaal zou twee keer zo effectief zijn in de Verenigde Staten als in Duitsland of Frankrijk.

Tabel 1: Berekening van β

	s	g	β s/g	β^*
Verenigde Staten	7,7%	2,8%	2,8	2,4
Duitsland	12,2%	2,0%	6,1	3,0
Frankrijk	11,1%	2,2%	5,0	2,8

Als we kijken naar de gegevens van de Europese Commissie¹³, zijn de resultaten echter heel anders: wel is de kapitaal/productieverhouding in de Verenigde Staten lager, maar in veel mindere mate (zie kolom β^* in de bovenstaande tabel en Grafiek 8 hieronder). Met andere woorden, de tweede hoofdwet werkt niet, uitgaande van directe bronnen, wat vermoedelijk komt door onnauwkeurigheden in de meting van het kapitaal en kapitaalaccumulatie via de coëfficiënt s.

Grafiek 8: Verhouding kapitaal/inkomen

Welke analyse van de ontwikkeling van het kapitalisme?

Het kapitalisme is zit al vijf jaar in een ernstige crisis. Het is dus legitiem om te vragen of het theoretische apparaat van Piketty het mogelijk maakt er een bruikbare verklaring voor te geven, en deze te plaatsen in een perspectief op de langere termijn, het totaal van de

¹³ Gebaseerd op gegevens uit de Ameco-database van de Europese Commissie, reeks van de verhouding kapitaal/productie (Net capital stock per unit of gross domestic product at constant market prices).

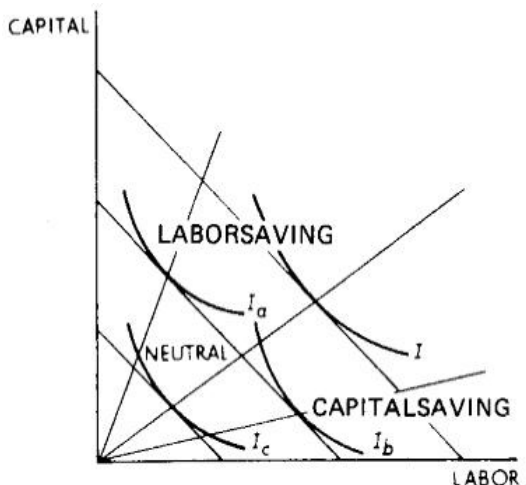
afgelopen drie decennia, namelijk de neoliberale fase van het kapitalisme.

Dat is niet het geval omdat de twee 'wetten' die Piketty van stal haalt alleen kunnen leiden tot vooral beschrijvende periodiseringen. Er bestaat echter een uitgebreide literatuur over de 'lange cycli' of de 'lange golven' van het kapitalisme, maar die gebruikt hij niet.

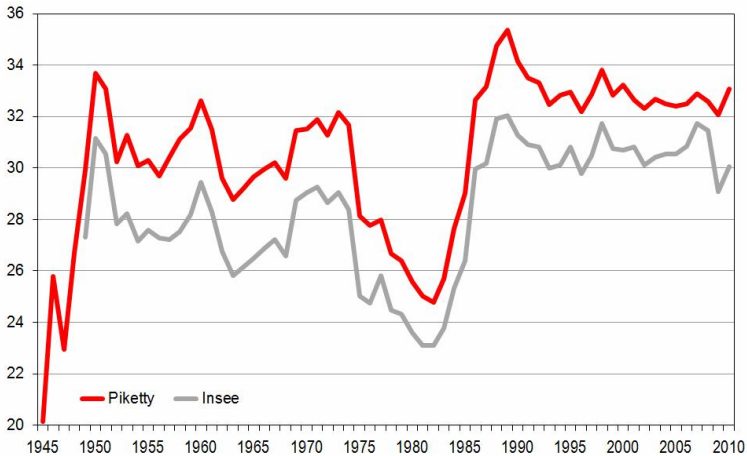
Bij gebrek aan theoretisch kader zijn zijn periodiseringen overigens onzeker. Dat is vooral duidelijk in het geval van Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog. Piketty zegt het volgende over de ontwikkeling van het winstaandeel: 'De verdeling winst-loon heeft sinds de Tweede Wereldoorlog drie duidelijk verschillende fasen doorlopen, met een sterke groei van de winst van 1945 tot 1968, daarna een uitgesproken grote daling van de winst tussen 1968 en 1983, en tenslotte een heel sterk herstel vanaf 1983 met een stabilisatie na 1990.' (pp.357-358).

Je hoeft maar naar grafiek 9 te kijken om te zien dat dit commentaar niet overeenkomt met de geschiedenis van het Franse kapitalisme. We hebben de overeenkomstige lijn van het INSEE er naast gezet om te zien of hij vergelijkbaar is met die van Piketty, wat het geval is. Om te beginnen is het fout om te schrijven dat er 'een sterke groei van de winst van 1945 tot 1968' is. De sterke stijging vindt plaats tussen 1945 en 1950;

de periode 1950-1974 wordt daarna gekenmerkt door een winstaandeel dat rond de 31% schommelt, zonder duidelijke trend. Ten tweede is er ook niet een 'uitgesproken grote daling van de winst tussen 1968 en 1983' geweest. De daling begon met de recessie van 1974-1975, en het winstaandeel was juist op zijn hoogst tussen 1968 en 1974. Deze dubbele fout zegt veel over de risico's van een periodisering zonder theorie. Piketty wist de kwart eeuw van het Fordisme uit, die gekenmerkt wordt door een tamelijk constant aandeel in de winst, en maakt zijn uiteindelijke val met de recessie van het midden van de jaren 70 er los van.

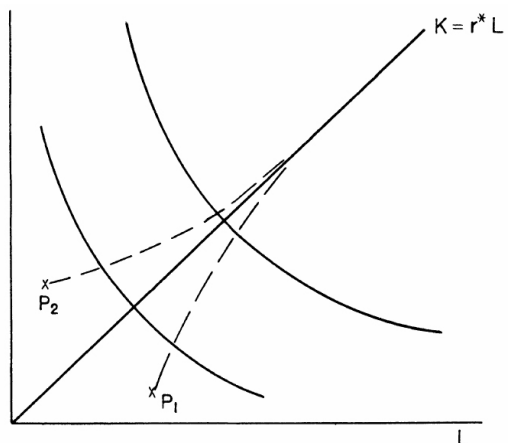
Grafiek 9 Aandeel van de winst in de toegevoegde waarde van de ondernemingen

Meer fundamenteel houdt Piketty geen rekening met een verklaring uit de historische ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. De dynamiek van het kapitalisme is echter gebaseerd op het vermogen om de productiviteit te vergroten. Weliswaar lijkt de arbeidsproductiviteit een component van de groeivoet te zijn, maar die laatste is in de praktijk een exogene variabele, zodat de ontwikkeling van de productiviteit als een gegeven wordt beschouwd dat onafhankelijk is van de accumulatie van het kapitaal.

Zijn poging tot voorspellen laat het zien: Piketty laat het erbij om voor 2010 een groei van 1,2% voor de rijkste landen en van 5% voor de andere te poneren (p.166). Hij past daarna zijn

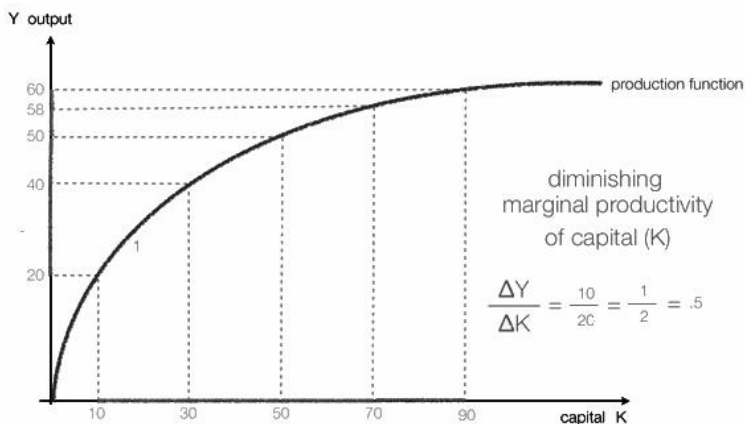
tweede wet toe om de verhouding kapitaal/winst te berekenen die hoort bij een gemiddelde spaarquote van 10%. Maar deze zuiver rekenkundige oefening wordt niet beïnvloed door enige factor die de productiviteit bepaalt, en nog minder door de houdbaarheid uit het ecologisch gezichtspunt van zulke groeivoeten.

Zoals Robert Boyer¹⁴ opmerkt maakt deze oefening 'de kwetsbaarheid van de theoretische grondslagen van het werk duidelijk'. In deze omstandigheden is het niet helemaal verwonderlijk dat je in het werk van Piketty niet de geringste verklaring van de huidige crisis aantreft. Hij relateert zelf de rol van de toenemende ongelijkheid omdat 'het wel heel ver zou gaan' om die aan te wijzen als 'de enige - of zelfs de voornaamste - oorzaak van de kredietcrisis van 2008 en meer in het algemeen van de chronische instabiliteit van het internationale financiële stelsel' (p.471).

Conclusie: er ontbreekt een theorie van het kapitaal

Er zou nog andere kritiek kunnen worden gegeven, bijvoorbeeld over een zeer twijfelachtige interpretatie van Marx¹⁵ of over de ongelijkheid $r > g$ die in de conclusie als de 'centrale tegenstelling van het kapitalisme' wordt opgevoerd, namelijk dat behalve in bijzondere omstandigheden het rendement op het kapitaal groter zou zijn dan de groeivoet.

- ¹⁴ Gebaseerd op gegevens uit de Ameco-database van de Europese Commissie, reeks van de verhouding kapitaal/productie (Net capital stock per unit of gross domestic product at constant market prices).
- ¹⁵ Zie op dit punt Jean-Paul Petit: [A propos du Capital au XXIe siècle](#), Inprecor n°599-600, 2013. Ter vergelijking moet u kennisnemen van een veel minder meegaand standpunt van de marxist François Chesnais in zijn [Réflexions sur Le capital au XXIe siècle de Thomas Piketty](#), Les Possibles n°1, 31 octobre 2013.

Op dit punt verwijst ik naar Boyer¹⁶, die zegt dat 'de redenen waarom **r** groter is dan **g**, zijn óf triviaal en tautologisch, óf in termen van theorie ondeugdelijk.'

Een groot deel van de kritiek is te herleiden tot Piketty's definitie van kapitaal. We hebben gezien dat deze heel breed is en huisvesting, grond, apparatuur, financiële activa (obligaties, aandelen, et cetera.) en intellectuele eigendom omvat. Brando Milanovic¹⁷ benadrukt dat deze definitie 'dicht ligt bij wat vaak rijkdom¹⁸ wordt genoemd' en dat Piketty 'het onderscheid verwerpt tussen rijkdom die uiteenvalt in 'niet-productieve' en 'productieve' activiteiten (...) Iedere activa die zijn eigenaar een rendement kan opleveren is kapitaal'.

Het hele probleem is eigenlijk dat deze definitie niet strookt met de neoklassieke theorie, die een fysieke omvang van het kapitaal nodig heeft. Vanuit dit oogpunt is het belangrijk dat Piketty niet heeft begrepen wat de kern is van het debat 'tussen de twee Cambridges', dat hij reduceert tot een controverse over de volatiliteit van de groei en dat volgens hem 'er meer toe heeft bijgedragen het economisch denken te verduisteren dan te verhelderen' (p.366). Deze fascinatie metmetvoor de neoklassieke theorie, die Bernard Guerrien¹⁹ al bij een ander boek van Piketty²⁰ was opgevallen, leidt tot een bijna volledige onwetendheid over de distributieconflicten.

De kern van de interpretatie van Piketty is in wezen mechanistisch en hangt, hoewel hij het ontkent, af van 'de grillen van de technologie' (p.370). Om een understatement van Boyer²¹ te gebruiken, het is een 'theorie die achterloopt op de rijkdom van de waarnemingen.'

¹⁶ Robert Boyer, 2013, al geciteerd.

¹⁷ Branko Milanovic, [The return of "patrimonial capitalism"](#): review of Thomas Piketty's Capital in the 21st century, MPRA Paper No. 52384, October 2013.

¹⁸ Dit is vooral duidelijk in: Thomas Piketty et Gabriel Zucman, [Capital is Back: Wealth-Income Ratios in Rich Countries 1700-2010](#), Décembre 2013.

¹⁹ Bernard Guerrien, [L'étrange fascination de Thomas Piketty pour la théorie néoclassique de la répartition](#), circa 2010.

²⁰ Thomas Piketty, [L'économie des inégalités](#), La Découverte, 2004 (5ème édition).

²¹ Robert Boyer, 2013, al geciteerd.

Grenzeloos geschriften

- * Vakbondswerk aan de basis
- * De strijd voor een echt nieuwe vakbeweging
- * Links en de Syrische revolutie
- * Wat is ecosocialisme?
- * Democratisering van de economie
- * De lange mars van de SP
- * De vakbond terug aan de leden
- * De wortels van vrouwenonderdrukking
- * Nieuw Rechts in Nederland
- * Kapitaal en ongelijkheid, over het werk van Piketty

Kapitaal en ongelijkheid, over het werk van Piketty

Het boek van Thomas Piketty heeft de discussie over de groeiende kloof tussen arm en rijk in de hele wereld aangejaagd. Ook voor Nederland is die discussie uiterst actueel. Terwijl de cao-lonen het afgelopen jaar (2013) gemiddeld met 1,6 procent stegen, groeide het vermogen van de 500 rijkste Nederlanders met 6,14 procent naar 113,1 miljard euro.

In deze brochure aandacht voor het baanbrekende werk van Piketty, de lessen die er uit te trekken zijn en de tekortkomingen ervan.

redactie@grenzeloos.org